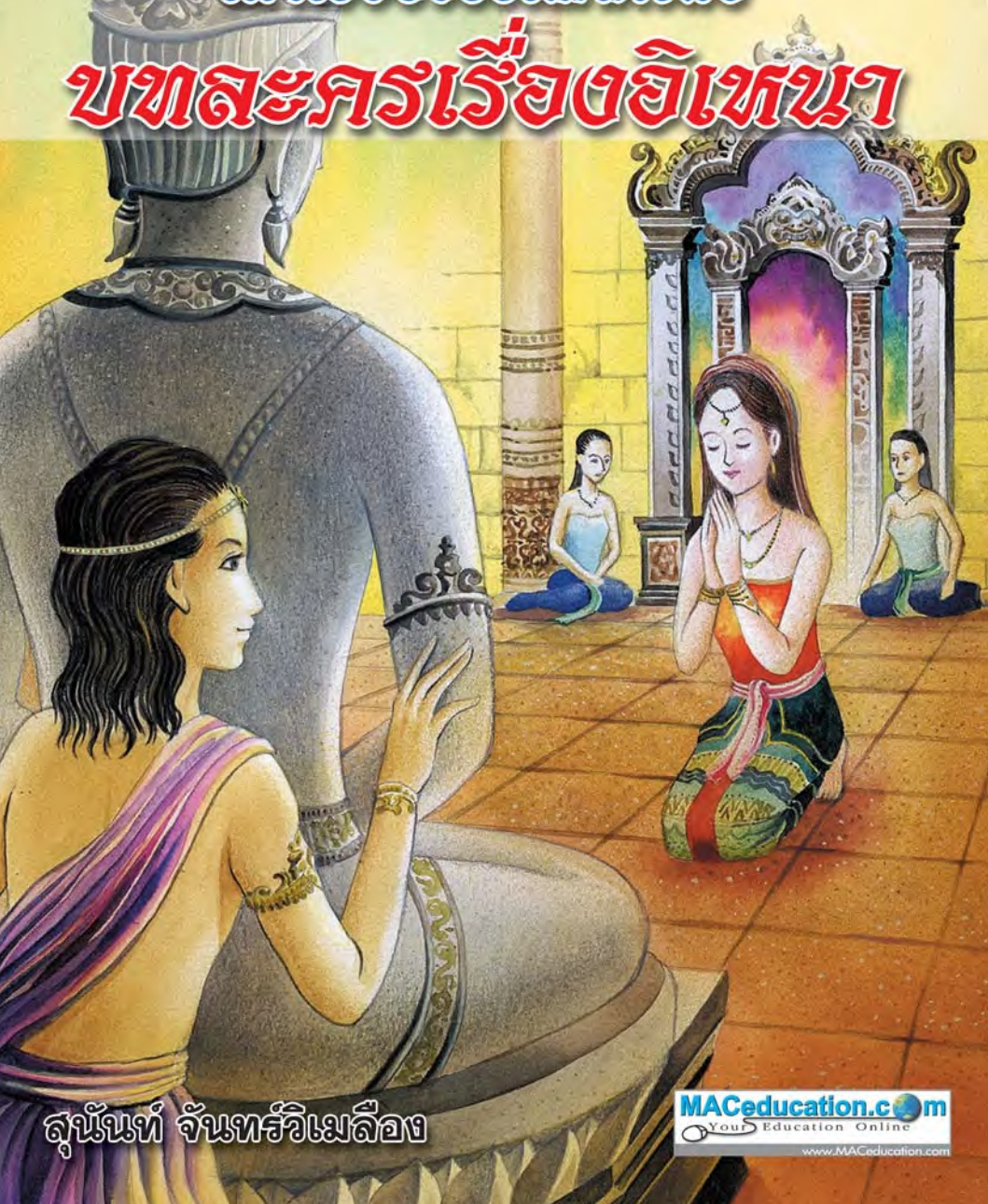

เล่าเรื่องวรรณคดีไทย บทละครเรื่องยี่สิบเอ็ดนาง

สุนันท์ จันทรวินมณี

หนังสือสำหรับค้นคว้าอ้างอิง

เล่มเรื่องวรรณคดีไทย บทละครเรื่อง อิเหนา

สำหรับ
บุคคลทั่วไป
และนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา
กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

สาระที่ ๕ : วรรณคดี และวรรณกรรม

มาตรฐาน ท ๕.๑ : เข้าใจและแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์วรรณคดีและ
วรรณกรรมไทยอย่างเห็นคุณค่าและนำมาประยุกต์
ใช้ในชีวิตจริง

สุนันท์ จันทวีวิเมลียง

เล่าเรื่องวรรณคดีไทย บทละครเรื่อง อิเหนา

ภาพปก : ถนัด จันทร์พานิชระวี

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สุนันท์ จันทร์วิเมลียง

เล่าเรื่องวรรณคดีไทย บทละครเรื่อง อิเหนา. -- กรุงเทพฯ : แม็ค, 2546.

112 หน้า.

1. วรรณคดีไทย--ประวัติและวิจารณ์. I. ชื่อเรื่อง.

895.911209

ISBN : 974-9610-90-3

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

บริษัทของสงวนลิขสิทธิ์ ห้ามมิให้ผู้ใดนำส่วนหนึ่งส่วนใด หรือตอนหนึ่งตอนใด
ของเนื้อเรื่อง ภาพประกอบและอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ไปทำการคัดลอก
โดยวิธีพิมพ์ดีด เรียงตัว อัดสำเนา ถ่ายฟิล์ม ถ่ายเอกสาร
พิมพ์โดยเครื่องจักร หรือวิธีการอื่นใดเพื่อนำไปแจกจำหน่าย

สงวนลิขสิทธิ์: มิถุนายน 2546

ราคา 105 บาท

จัดจำหน่ายโดย บริษัท สำนักพิมพ์แม็ค จำกัด

การสั่งซื้อ : ส่งชานฉติสั่งจ่าย ไปรษณีย์ลาดพร้าวในนาม อาจารย์พีระ พนาสุภน

9/99 อาคารแม็ค ซอยลาดพร้าว 38 ถนนลาดพร้าว แขวงลาดยาว

เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทร. 0-2938-2022-7 แฟกซ์ 0-2938-2028

พิมพ์ที่ : บริษัทแซทไฟร์พรินต์ติ้ง จำกัด

โทร. 0-2931-8857

คำนำ

บทละครเรื่อง อิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ-
หล้านภาลัย เป็นบทละครเรื่องหนึ่งที่ได้รับการยกย่องให้เป็นวรรณคดีมรดก
ของชาติไทย เนื่องจากเป็นเรื่องที่มีคุณค่าทางศิลปการ ทั้งคุณค่าในด้านสำนวน
กลอนและคำที่ไพเราะ คุณค่าในด้านข้อคิดและคติสอนใจที่ได้รับจากการศึกษา
และวิเคราะห์ตัวละครในแง่มุมต่างๆ รวมทั้งคุณค่าในด้านความรู้เกี่ยวกับ
ขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีกรรมที่ปรากฏในเรื่อง

บทละครเรื่อง อิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง เป็นบทละครตอนหนึ่งที่
นิยมนำมาให้นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาอ่านประกอบการเรียนในรายวิชา
วรรณคดี เนื่องจากเป็นตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นความสามารถในด้านการรบของ
อิเหนาอย่างชัดเจน และที่สำคัญเป็นตอนที่น่าเสนอประวัติความเป็นมา ลักษณะ
นิสัย พฤติกรรม และบทบาทของท้าวกะหมังกุหนิงกับวิหยาสะก่า ซึ่งถือว่าเป็น
ตัวละครเด่นของบทละครในตอนนี้

เรื่องราวชีวิตของท้าวกะหมังกุหนิงกับวิหยาสะก่ามีความน่าสนใจเป็น
อย่างยิ่ง ผู้อ่านย่อมจะได้ข้อคิดและคติสอนใจหลายประการที่สามารถนำมา
ปรับใช้ได้ในชีวิตจริง หลังจากศึกษาบทละครเรื่อง อิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง
เสร็จสิ้นลง

สุนันท์ จันทรวิเมลิอง

สารบัญ

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับบทละครเรื่อง อิเหนา	๕
ผู้แต่งและระยะเวลาที่แต่ง	๕
ที่มาและความแพร่หลายของเรื่อง	๕
วัตถุประสงค์ในการแต่ง	๗
เรื่องย่อ	๘
บทละครเรื่อง อิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง	๓๔
เรื่องย่อของบทละครเรื่อง อิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง	๓๕
ตัวละครในบทละครเรื่อง อิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง	๓๖
สำนวนกลอนในบทละครเรื่อง อิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง	๙๑
ประเพณีและพิธีกรรมในบทละครเรื่อง อิเหนา	
ตอนศึกกะหมังกุหนิง	๑๐๕
คำอธิบายศัพท์	๑๐๙
บรรณานุกรม	๑๑๒

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับบทละคร เรื่อง อิเหนา

ผู้แต่งและระยะเวลาที่แต่ง

บทละครเรื่อง อิเหนา เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ โดยมีบทพระราชนิพนธ์ฉบับรัชกาลที่ ๑ เป็นพื้นฐาน

บทละครเรื่อง อิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ นี้ ได้รับการตัดสินจากวรรณคดีสโมสร เมื่อปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๕๙ ให้เป็นยอดของบทละครรำ เพราะเป็นเรื่องที่แต่งดีพร้อมทั้งในด้านเนื้อความ กระบวนกลอน และกระบวนสำหรับเล่นละคร

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวถึงบทละครเรื่อง อิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ที่มีทั้งสิ้นรวม ๓๘ เล่ม สมุดไทยนั้น ความจริงแล้วมิใช่พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ทั้งหมด รัชกาลที่ ๒ น่าจะทรงพระราชนิพนธ์ไว้ถึงเพียงตอนบุษบาลีกิชี คือเพียงจบเล่ม ๒๙ สมุดไทย ต่อไปอีก ๙ เล่มสมุดไทยน่าจะเป็นของผู้อื่นแต่งเพิ่มเติมต่อเมื่อภายหลัง แต่ใครเป็นผู้แต่งนั้นยังไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจน

ที่มาและความแพร่หลายของเรื่อง

เรื่องอิเหนา หรือที่ในพงศาวดารชวาเรียกว่า ปันหยิ เป็นเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาช้านานและแพร่หลายมากในชวา จนมีเนื้อหาแตกต่างกันไปใน

แต่ละฉบับ นอกจากนี้เรื่องอิเหนายังแพร่หลายออกไปยังประเทศใกล้เคียงอีกหลายประเทศ เช่น มลายู ไทย เขมร เป็นต้น

ประเทศไทยรับเรื่องอิเหนาเข้ามาในสมัยอยุธยาตอนปลาย กล่าวกันว่า เจ้าฟ้าหญิงกษัตริย์กับเจ้าฟ้าหญิงมกุฎ พระราชธิดาในพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงได้เค้าเรื่องอิเหนามาจากคำบอกเล่าของนางข้าหลวงชาวมลายู แล้วเจ้าฟ้าหญิงกษัตริย์นำมานิพนธ์เป็นบทละครเรื่อง **ดาหลังหรืออิเหนาใหญ่** และเจ้าฟ้าหญิงมกุฎนำมานิพนธ์เป็นบทละครเรื่อง **อิเหนาเล็ก**

บทละครเรื่องอิเหนาได้รับความนิยมอย่างสูงและใช้แสดงละครเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงได้โปรดให้กริขัยกันรวบรวมแต่งเติมเรื่องดาหลังและอิเหนาไว้

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง อิเหนา ขึ้นใหม่ แต่ไม่ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง ดาหลัง ขึ้นไว้คู่กันด้วย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระองค์ไม่ทรงโปรดบทละครเรื่อง ดาหลัง

บทละครเรื่อง อิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ได้รับการพิมพ์ครั้งแรกโดยหมอสมีที่บางคอแหลม ใช้ต้นฉบับของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และออกจำหน่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ ตั้งแต่นั้นโรงพิมพ์อื่นๆ ก็พิมพ์ต่อๆ กันมา โดยไม่เคยมีการสอบชำระต้นฉบับ ทำให้เนื้อความหลายแห่งมีความคลาดเคลื่อน

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เมื่อครั้งยังเป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ อธิบดีกรมศึกษาธิการ เป็นผู้เริ่มคิดรวบรวมฉบับบทละครเรื่อง อิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ เพื่อสอบชำระ แต่ชำระได้เพียง ๖ เล่มสมุดไทย คือตั้งแต่ต้นเรื่องจนถึงอิเหนาเข้าห้องนางจินตะหราที่เมืองหมันหย่า และให้จัดพิมพ์เพียงเท่าที่ชำระเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๖

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับพระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจนสุปรีชา ทรงช่วยกันชำระบทละครเรื่อง อิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ ทั้งเรื่อง ในปี พ.ศ. ๒๔๖๓ เพื่อจัดพิมพ์เป็นของชำร่วยในงานฉลองพระชันษาชาวยิตสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทรมาลมารศรี ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๔

หลังจากนั้นเป็นต้นมา ได้มีการจัดพิมพ์บทละครเรื่อง อิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ในการแต่ง

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง อิเหนา โดยมีพระราชประสงค์เพื่อจะใช้เป็นบทสำหรับเล่นละครใน นอกจากนี้พระองค์ยังมีพระราชประสงค์จะให้ใช้เป็นต้นฉบับสำหรับพระนครสืบไป

ละครในเป็นละครที่พระมหากษัตริย์โปรดฯ ให้มีขึ้นเฉพาะในเขตพระราชฐาน เรื่องที่ใช้สำหรับเล่นละครในถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาว่า เล่นได้เฉพาะ ๔ เรื่องเท่านั้นคือ รามเกียรติ์ ดาหลัง อิเหนา และอุณรุท

ละครในแต่เดิมผู้แสดงเป็นผู้หญิงล้วน ต่อมาจึงมีผู้ชายแสดงบ้าง ละครในจะเน้นที่ศิลปะการร่ายรำและท่าทางที่งดงาม เครื่องแต่งกายประณีตสวยงาม เพลง ดนตรี และบทเจรจาที่มีจังหวะฉันทลักษณ์ไพเราะ เพื่อให้สมกับเป็นละครแบบฉบับ

บทละครเรื่อง อิเหนา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๒ เป็นบทละครที่นิยมนำมาแสดงละครใน ทั้งนี้คงเป็นเพราะมีคุณสมบัติของละครดีครบทุกประการดังที่ ศุภร บุนนาค กล่าวไว้คือ กลอนและคำไพเราะให้ทำร่าเริง ตัดตอนได้ดี จัดฉากได้สวย และวางลักษณะตัวละครพร้อมคำพูดได้สมเหตุสมผลเป็นจริงเป็นจังรับกันตลอดเรื่อง

เรื่องย่อ

กษัตริย์วงศ์อภัยแดหวาหรือวงศ์เทวา ๔ พระองค์ ประสูติแต่พระชนกชนนีเดียวกัน ทรงพระนามตามชื่อเมืองที่ครองคือ **ท้าวกูเรปัน ท้าวดาหา ท้าวกาหลัง และท้าวสิงหัดสำหรับ** กษัตริย์วงศ์เทวาแต่ละพระองค์มีพระมเหสี ๕ พระองค์ เรียงลำดับตามตำแหน่งคือ **ประไหมสุหรี มะเดหรี มะโต ลิกู และเหมาทลาคี**

ระตูผู้ครองเมืองหมันหยามีพระธิดาประสูติแต่ประไหมสุหรี ๓ พระองค์ พระธิดาองค์ใหญ่ชื่อ นิหลาอะระตา เป็นประไหมสุหรีท้าวกูเรปัน พระธิดาองค์รองชื่อ ดาหาราวาตี เป็นประไหมสุหรีท้าวดาหา ส่วนพระธิดาองค์เล็กชื่อ จินดาสำหรับ เป็นประไหมสุหรีของพระโอรสท้าวมังกัน ซึ่งต่อมาได้เป็นระตูผู้ครองเมืองหมันหยาสืบต่อจากกระตูกองค์ก่อน

ท้าวกูเรปันมีพระโอรสองค์แรกที่ประสูติแต่ลิกู พระมเหสีองค์ที่ ๔ ชื่อว่า กะหรีดตะปาตี แต่พระองค์ปรารถนาจะมีพระโอรสกับประไหมสุหรี พระองค์จึงทำพิธีบวงสรวงเทวาอารักษ์ เพื่อขอพระโอรสรูปร่างงามกอปรด้วยพระบรมเดชานุภาพ หลังจากท้าวกูเรปันทำพิธีบวงสรวงเทวาอารักษ์แล้ว ประไหมสุหรีก็ทรงพระครรภ์และประสูติพระโอรสผู้ “สารพันงามล้ำทั้งอินทรี” (หน้า ๑๕) องค์ปะตาระกาทลาคี พระบรมอัยกา ผู้เป็นกษัตริย์ต้นวงศ์เทวาได้เสด็จลงมาจากสวรรค์และนำกริชนิมิตมาวางไว้ข้างองค์พระนัดดา ท้าวกูเรปันอ่านจารึกในกริชแล้วจึงตั้งพระนามพระโอรสตามที่จารึกในกริชนั้นว่า **อิเหนา**

ฝ่ายประไหมสุหรีจินดาสำหรับแห่งเมืองหมันหยาได้ประสูติพระธิดาซึ่งอยู่ในชั้นชาเดียวกับอิเหนาแต่ก่อนเดือนกว่า พระนามว่า **จินตะหาราวาตี** ผู้แต่งได้บรรยายความมั่งคั่งงามของจินตะหาราวาตีไว้ในตอนประสูติว่า

งามจนอ่อนระทวยนวยแน่ง
ดงามนวลเนื้อสองสี
ผ่องพักตร์ผิวพรรณดั่งจันทร์
นางในธานีไม่เทียมทัน (หน้า ๒๒)

ส่วนประไหมสุหรีเมืองสิงหัดสาหรี ประสูติพระโอรส พระนามว่า **สุทรานากง** ซึ่งได้หมั้นหมายกับ **สการะหนึ่งหรีด** พระธิดาของท้าวกาหลังกับประไหมสุหรี ต่อมาประไหมสุหรีเมืองสิงหัดสาหรีได้ประสูติพระธิดาอีกองค์หนึ่ง พระนามว่า **จินดาสาหรี**

สำหรับประไหมสุหรีดาหาราติแห่งเมืองดาหานั้นก็ได้ ประสูติพระธิดา พระนามว่า **บุษบา** ผู้แต่งได้บรรยายความงดงามของบุษบาเมื่อแรกประสูติว่า

ชื่อระเด่นบุษบาหนึ่งหรีด
ตลอดเอี่ยมเทียมทัตนางสวรรค์
ทั้งในธรณีไม่มีทัน
ผิวพรรณผุดผ่องดั่งทองทง (หน้า ๒๔)

ท้าวกูเรปันได้จัดส่งสิ่งของและเครื่องบรรณาการมาทำขวัญบุษบา ผู้เป็นพระนัดดา และได้ขอหมั้นหมายบุษบาให้แก่อิเหนาตามราชประเพณีที่ กษัตริย์วงศ์เทवादองภิเษกระหว่างเชื้อพระวงศ์เดียวกัน ต่อมาอีกประมาณ ๕ ปี ประไหมสุหรีเมืองดาหาก้ประสูติพระโอรสพระนามว่า **สียะตรา** ผู้ “งามละม้ายคล้ายกันกับบุตรี ใครเห็นเป็นที่เจริญใจ” (หน้า ๒๕)